

письменник, ф. № 1357, оп. № 1, інв. № 3216/3.

21. Шингарев В. Не убий! (Москаль и бандеровцы). Документальная повесть. Киев : Основы, 2012. 160 с.

Ivanchenko L.A. Fiction memoir by Hryhorii Siryk (1918–2002) as a source of the local history of Sivershchyna 1920–1940

In this publication, for the first time, an attempt is made to analyze the events that took place in the Hlukhiv region in the 1920-s–1940-s using the autographic works of Hryhorii Siryk (1918–2002), a Ukrainian writer in exile. In 1943 the author lived in the vicinity of the present-day Voronezh. He is well familiar with the then life and mood in society, which took place on the border area of three districts – Krolevetskiy, Hlukhivskiy, Shostkinskiy. He witnessed the events of that time, namely: dispossession of kulaks, collectivization, Holodomor, the export of the Ukrainian people from Western Ukraine to forced labor in 1939.

The works of the author Siryk are of interest, as they contain messages that can be used in research: 12 parts of the book «Under the sun of the dispossessed» (1975–1989) collection «Voronezh and its environs»; review of the encyclopedic publication «History of cities and villages of the Ukrainian SSR ... Sumy region» (1973) with the prophetic name «Facts and events for the future history of Sivershchyna» (1975, 1993); «Board of Glory» (1994); «This is my fate» (2000); «Nikita, the first street child of Krolevets» (2001); «The dun horse is my brother» (1999), etc. The author's stories were published in the Ukrainian-language press in Canada.

Memoirs of Hryhorii Siryk are compared with archival documents, literary sources, memories of those times of other residents of the area. The ethnographic material presented in the descriptions will expand the base of regional studies. The list of surnames, families – residents of nearby farms, villages, townships, cities will supplement the folder of genealogical research. The presented geographical description of the region, the mentioned climatic conditions, will enrich not only the imagination of the reader, but will also give impetus for new observations to specialists in natural sciences. Events and facts stated in the works of H.T. Siryk open the hushed up and half-forgotten history of Hlukhivshchyna. This will answer a number of questions of the period of the formation of Soviet power in Ukraine and will contribute to new historical searches.

Key words: farm, Voronezh, Krolevets, Canada, Hryhorii Siryk, Hryhorii Trokhymovych Siryk, dispossession, collectivization.

REFERENCES

1. Boiko, A. (2015). *Yaroslavetska Povstanska Respublika. Povist [Yaroslav insurgent republic. Story]*. Hlukhiv. [in Ukrainian].
2. Horokh, M. (2015). Torhsin u Krolevtsi [Torgsin in Krolevts]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy: Zb. nauk. pr.*, vol. 8. pp. 310–315. Kyiv-Hlukhiv. [in Ukrainian].
3. DASO [State archive of Sumy region], F. R–3131, op. 3, Spr. 187, ark. 22. [in Ukrainian], [in Russian].
4. Ivanushchenko, H. (2011). *Povstanskyy rukh 20-kh–30-kh rr. XX st. na Sumshchni. V. 1. [The insurgent movement of the 1920s and 1930s. in the Sumy region. V. 1.]*. Sumy. [in Ukrainian].
5. Kyryievskiy, V. *Petliurivets Pylyp Vashchenko [Philip Vashchenko from Petliura]*. Retrieved from <http://history.sumy.ua/research/article/8890-petliurivets-pylyp-vashchenko.html> [in Ukrainian].
6. Rusov A. (1899). *Opysanie Chernihovskoy gubernii [Description of the Chernihiv province]*. Typ. Hub. Zemstva. Vol. 2. [in Russian].
7. Siryk, H. (1989). *Voronizh ta yoho okolitsi [Voronezh and its environs]*. Toronto. [in Ukrainian].
8. Siryk, H. (1994). *Doshka slavy [Board of Glory]*. Kyiv: UKSP «Kobza». [in Ukrainian].
9. Siryk, H. (1982). *Pid sontsem obezdolenykh. V. 1 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 1]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
10. Siryk, H. (1983). *Pid sontsem obezdolenykh. V. 2 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 2]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
11. Siryk, H. (1983). *Pid sontsem obezdolenykh. V. 3 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 3]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
12. Siryk, H. (1986). *Pid sontsem obezdolenykh. V. 4 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 4]*. Anabazys, Toronto. [in Ukrainian].
13. Siryk, H. (1986). *Pid sontsem obezdolenykh. V. 5 [Under the sun of the dispossessed. Vol. 5]*. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
14. Siryk, H. (1975). *Fakty i podii dlia maibutnoho Sivershchyny. Moi deiaki zauvahy do «Istoriia mist i sil URSR. Sumska oblast».* (1973). [Facts and events for the future history of Sivershchyna review of the encyclopedic publication «History of cities and villages of the Ukrainian SSR ... Sumy region» (1973) with the prophetic name «Facts and events for the future history of Sivershchyna»]. Toronto, Ontario. [in Ukrainian].
15. Sotnyk, O. (2007). *Represii proty tserkvy na Sumshchni (1918–1988). V. 2. [Repression against the church in Sumy (1918–1988). Vol. 2.]*. Sumy. [in Ukrainian].
16. *Spysky naselennykh mest Rossyiskoy imperii, sostavlenyye i zdavaemye Tsentralnym statisticheskim komitetom Ministerstva vnutrennikh del.* (1866). [Lists of settlements of the Russian Empire, compiled and published by the Central Statistical Committee of the Ministry of Internal Affairs]. Sankt Peterburg.: yzd. Tsentr. stat. kom. Myn. vnutr.

del, 1861–1885. Vol. 48: Chernyhovskaya guberniya: ... po svedeniyam 1859 hoda / obrab. N. Shtyhlitsom; sost. i izd. tsentr. stat. kom. M-va vnutr. del. 1866. LX. [in Russian].

17. Spysok naselennykh mest Chernihovskoy gubernii, imeyushchikh ne menee 10 zhyteley, po dannym za 1901 hod. (1902). [List of settlements of the Chernihiv province with at least 10 inhabitants, according to data for 1901]. *Chernyov. hub. stat. komitet*, p. 9, 26, 127 Chernihov: Typ. hub. pravleniya. [in Russian].

18. Central state archive-museum of literature and art of Ukraine (dali TsDAML M Ukrainy). *Siryk Hryhorii Trokhymovych, ukrainskyy pysmennyk. [Sirik Hryhorii Trokhymovych, Ukrainian writer]*. F. № 1357, op. № 1, spr. 226. [in Ukrainian].

19. TsDAML M Ukrainy. *Siryk Hryhorii Trokhymovych, ukrainskyy pysmennyk. [Sirik Hryhorii Trokhymovych, Ukrainian writer]*. F. 1357, op. 1, spr. 243, ark. 3. [in Ukrainian].

20. TsDAML M Ukrainy. Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. *Siryk Hryhorii Trokhymovych, ukrainskyy pysmennyk. [Sirik Hryhorii Trokhymovych, Ukrainian writer]*. F. 1357, op. 1, inv. 3216/3, p. 5. [in Ukrainian].

21. Shynharev, V. (2012). *Ne ubyy! (Moskal i banderovtsy). Dokumentalnaya povest [Don't kill! (Muscovites and Bandera). Documentary story]*. Kyiv: Osnovy. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 24.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 726–049.34

Ю.А. Шишкіна

**ЗБЕРЕЖЕННЯ СПАДЩИНИ,
ЧИ ЩАСЛИВА ВИПАДКОВІСТЬ?**

У статті досліджуються документи стосовно намірів руйнації дзвіниці Миколаївської церкви м. Глухова у радянські часи, а саме листування глухівського керівництва з Народним Комісаріатом освіти. Комуністичний режим зруйнував чимало споруд культового призначення, проте, незважаючи на руйнівницьку вахханалію, є вцілілі пам'ятки, які наразі складають архітектурну та культурну спадщину України.

Руйнування і забуття Глухова за радянських часів було настільки тотальним, що навіть створилося помилкове враження, начебто від цього міста, як від гетьманської столиці, лишилась тільки назва. Але насправді архітектурно-містобудівна спадщина Глухова доби Гетьманщини частково збереглась.

У статті висвітлюється питання величі, значущості Миколаївського храму як об'єкта культурної спадщини. Миколаївська церква – це унікальний зразок тридільного храму, один з найяскравіших архітектурних творів стилю українського відродження кінця XVII ст. Протягом всього XVIII ст. Миколаївська церква була головним храмом міста, з 1963 р. – пам'яткою архітектури, нині – національного значення.

Ключові слова: церква, дзвіниця, руйнування, обстеження, пам'ятка культури, культурні цінності.

В Україні протягом тривалого історичного періоду радянською владою бездумно нищилися архіви, бібліотеки, пам'ятки культури та архітектури. І чи не найбільшу шкоду спричинило більшовицьке керівництво у 1930-х роках, коли комуністичний режим зруйнував чимало визначних будівель. Попри руйнівницьку вахханалію, є і вцілілі пам'ятки архітектури, які наразі скла-

Рис. 1. Миколаївська церква з дзвіницею. Фото 1953 р.

дають архітектурну та культурну спадщину України. Вивченням збережених архітектурних пам'яток присвятили свої дослідження М. Макаренко [1], П. Фомін [2], Ф. Ернст [3], В. Січинський [4], С. Таранушенко [5], Г. Логвин [6], В. Вечерський [7] та ін. Їх роботи дають можливість розширювати, доповнювати попередні напрацювання українського архітектурознавства.

Руйнування і забуття Глухова за радянських часів було настільки тотальним, що навіть створилося помилкове враження, начебто від цього міста, як від гетьманської столиці, лишилась тільки назва. Але насправді архітектурно-містобудівна спадщина Глухова доби Гетьманщини частково збереглась.

Найстародавнішою будівлею Глухова є Миколаївська церква, і чимало випало на її долю, та все ж під час радянського режиму в якійсь мірі їй пощастило, бо у 1930х рр. в місті було знищено дзвіницю Троїцького собору й Спасо-Преображенської церкви, храми на Веригині, Усівці, Білополівці.

Миколаївська церква – це унікальний зразок тридільного храму, один з найяскравіших архітектурних творів стилю українського відродження кінця XVII ст. Мурована, тридільна, двоверха церква з дзвіницею розташована в історичному середмісті. У сучасній містобудівній структурі храм відзначає місце колишнього Радного майдану. Тут відбувалися козацькі ради, на яких обирали гетьманів України: у 1708 р. – Івана Скоропадського, у 1727 р. – Данила Апостола, у 1750 р. – Кирила Розумовського. У 1708 р. під тиском російського царя Петра I тут було проголошено церковну анафему гетьману Івану Мазепі. Протягом всього XVIII ст. Миколаївська церква була головним храмом міста. До того ж, він єдиний з численних храмів, збудованих видатним зодчим Матвієм Єфимовим, що зберігся до наших днів. У розміщенні храму застосовано принцип локалізації найважливіших громадських будівель таким чином, щоб їх можна було б вільно оглядати

з усіх боків. З огляду на рівноцінність усіх фасадів, висотний принцип побудови композиції, ярусність, скульптурну виразність об'ємів, будівля сприймається як храм-пам'ятник. З 1963 р. він є пам'яткою архітектури, нині – національного значення.

Миколаївську церкву збудували й освятили у 1695 р. Первісно вона була тридільною, триверхою, з двозаломним центральним верхом. Верхи над вітварем і бабинцем були глухими, декоративними. Церква мурована, з місцевої цегли на вапняно-піщаному розчині, потинькована й побілена. Дахи й бані по дерев'яних кроквах і кружалах укриті покрівельною сталлю.

Протягом першої половини XVIII ст. Миколаївську церкву оббудували численними притворами, ризницями, тамбурами, про що свідчить її зображення на плані Глухова 1748 р. З тих часів зберіглася ризниця, прибудована до вітваря з південного боку. До нашого часу збереглися й південний і північний притвори, прибудовані під час капітального ремонту церкви 1811 р.

У 1870-х роках відбуваються зміни, про які повідомляють спогади очевидця, глухівського педагога, музейного працівника, археолога-аматора Василя Андрійовича Мальченка (1859 – після 1941): «В 60-х годах прошлого столетия я с матерью бывал в Глухове...Осталась в памяти и старая городская площадь между собором и Николаевским храмом, а все пространство от собора и до церкви Преображения было занято старыми домиками, лавками и другим хламом, который в 1871 году был убран и получилась теперешняя сравнительно большая площадь... Древнейший в Глухове Николаевский храм был без колокольни и ограды. Колокола висели на дубовых столбах под деревянною ветхою крышей. Теперешняя же колокольня и ограда поставлена в 1872 и 1873 годах» [8, с. 261]. У 1871 р. за проектом архітектора О. Гросса до бабинця з заходу прибудували притвор, увінчаний високою дзвіницею з ярусним верхом (Рис. 1). При цьому розібрали верх над бабинцем.

Західний притвор з дзвіницею вирішений в архітектурних формах, що імітують форми первісних частин храму. Перший ярус дзвіниці – четверик з двома ярусами вікон, оформлених наличниками з фігурними сандриками. Наріжні лопатки повторюють оригінальні лопатки основного об'єму церкви. Другий ярус – четверик зі зрізаними кутами й високими арковими отворами дзвонів за сторонами світу. Ребра граней акцентують тоненькі стилізовані півколонки, що повторюють аналогічні елементи центрального підбанника. Вінчання дзвіниці імітує традиційний український тризалом-

ний церковний верх.

Північний та південний притвори низенькі, прямокутні в плані, з шестиколонними пристінними портиками тосканського ордера (колони тричвертні), увінчаними трикутними фронтонами. Ризниця з південного боку вітваря має стрімкий односхилий дах. Ці прибудови цілком органічні й композиційно узгоджені з основним об'ємом, підкреслюючи його великий масштаб.

Композиційна структура будівлі відтворює традиційний для народної дерев'яної архітектури тип тризрубного храму, центральний зруб якого вирішено у вигляді баштоподібного об'єму, відкритого на всю висоту. В образі будівлі переважають вертикальні параметри. Миколаївській церкві властиві вишукані пропорції, довершеність форм, стрункий силует, симетрична урівноваженість якого дещо порушена внаслідок прибудови дзвіниці. Вертикалізм архітектурних форм підкреслюють широкі наріжні лопатки, перехоплені смугами поребрика, й тонкі півколонки на ребрах центрального світлового восьмерика. Декор досить строгий: вікна, розташовані у два яруси, облямовані спрощеними наличниками з фігурними розірваними сандриками; стіни завершує багатообломний, ледь розкріпований карниз зі смугою поребрика. Верхи церкви дуже вишукані й водночас монументальні. По вертикалі перехід від нижнього об'єму до вужчого горішнього здійснено за допомогою пластично вигнутих дахів на кожному заломі. Верхи увінчані глухими ліхтарями з бароковими грушовидними маківками [9, с. 353].

Нещодавно науковими співробітниками Національного заповідника «Глухів» у Державному архіві Сумської області були знайдені документи кінця 1920-х років щодо намірів місцевої влади зруйнувати ідеологічно ворожі споруди. Це – листування Виконавчого комітету Глухівської окружної Ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів м. Глухів, Глухівського округу з Народним Комісаріатом освіти щодо історичних та природничих пам'яток. З листа від 29 квітня 1929 р. ми дізнаємось, що Глухівська міська рада подала до Окрвиконкому матеріали, підписані «Головою Ситником та Секретарем Рубковим», на підставі яких збиралася розібрати «стару соборну дзвіницю» (*мається на увазі дзвіниця Троїцького собору* – авт.) та дзвіницю Миколаївської церкви в м. Глухові [10, арк. 5].

Переписка одночасно стала доленосною для обох об'єктів: поки йшли погодження на руйнацію дзвіниці Троїцького собору (Рис. 2), центральна влада звернула увагу місцевого керівництва на збереження пам'яток архітектури, що для Миколаївської церкви виявилось, на перший погляд, щасливою випадковістю.

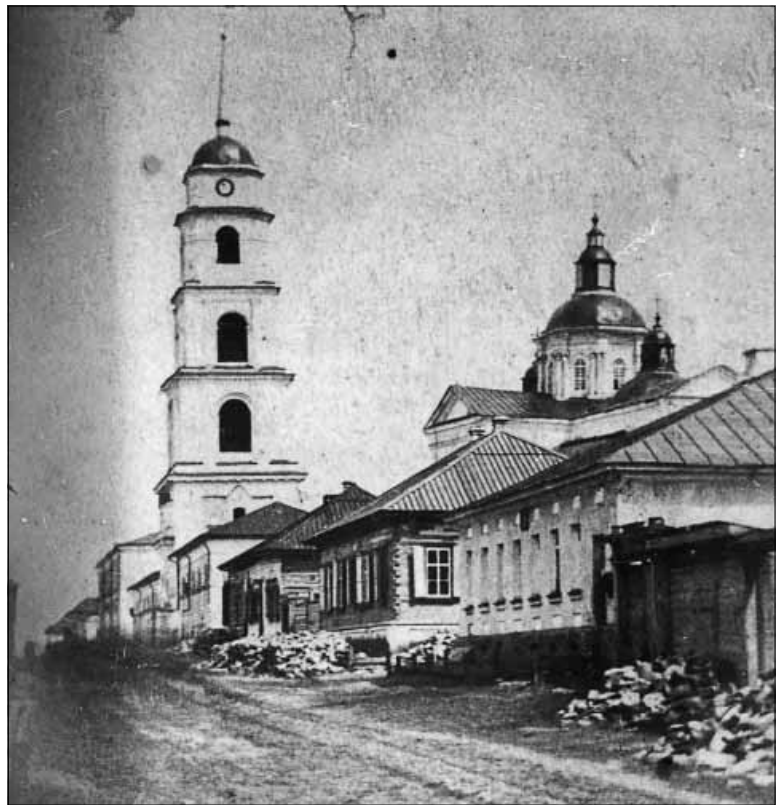

Рис. 2. Дзвіниця Троїцького собору. Фото початку ХХ ст.

Спробуємо розібратись у цьому листуванні, подаючи його зміст мовою оригіналу.

«Акт

г. Глухов, октябрю 3 дня 1928 г., мы нижеподписавшиеся, Комиссия в составе представителя Админотдела г. Мещанинцева, Технического Инспектора Отдела Труда г. Качера И.И., Инженера Военвеха Прохасько Л.Л., Инженера ОМХа Терлецкого Е.В. и техника ОМХа Лубашникова П.И. на основании предложения Оккрадминотдела от 14/IX 28 года за № 4060 произвела освидетельствование здания колокольни Собора, находящегося по Советской улице. При осмотре было обнаружено следующее: здание колокольни построено по преданию около 200 лет тому назад, здание кирпичное с промежуточными деревянными перекрытиями, верхней своей частью вышло из вертикального положения с наклоном до 10°, стены у полов перекрытия выветрились до половины их толщины, – балки потолочных перекрытий пришли в ветхость, дубовые балки, к коим подвешен колокол в местах своих ущемлений раздавили кирпич и сами дали большой прогиб, в стенах здания в некоторых местах имеются трещины, в особенности над оконными перемышками, а в общем здание к эксплуатации в таком состоянии не пригодное и как выход Комиссия считает необходимым немедленно закрыть указанную колокольню, сняв даже оттуда сторожевой пожарный пост и кроме того надлежит

Рис.3. Миколаївська церква з дзвіницею та Троїцький собор. Фото 1953 р.

немедленно приступити к её разборке.

Комиссия: подписи.

Верно: деловод подпись» [10, с. 7].

Очевидно, що цей акт став підставою для надання секретаріатом ВУЦВК дозволу на розібрання соборної дзвіниці, яким не забарилася скористатись місцева влада:

«Адміністраційний відділ Глухівського Округового Виконавчого комітету.

Відділок Культури 29/IV 29 р. № 3/35 м. Глухів.

До Глухівської Міськради.

ОкрАдмінвідділ сповіщає, що постановою Секретаріату ВУЦВКу від 14/III 29 р. за ч. 3/386 соборну дзвіницю дозволено розібрати, про що ставиться до відома.

Зам.Зав.ОкрАВ /підпис/

Інспектор Культ. /підпис/

З оригіналом згідно: Діловод М/Р /підпис/ Колубовська» [10, с. 9].

А далі ухвалюються рішення наступні рішення:

«Витяг

з протоколу № 9/5 Засідання Президії Глухівської Міськради від 10 травня 1929 р.

Слухали: 16. Повідомлення Глухівського ОкрАдмінвідділу про те, що за постановою Секретаріату ВУЦВКу з 14/III 29 р. за № 3/386 соборну дзвіницю дозволено розібрати.

Ухвалили: Запропонувати Місцгоспу в терміновому порядку перевести догляд-пункт пожежкоманди з соборної дзвіниці на водогінну башню з установленням міського годинника і не пізніше 20 травня б. р. приступити до розбору зазначеної дзвіниці.

Оригінал за належними підписами.

З оригіналом згідно: Тех. Секретар Міськради» [10, с. 10].

«Витяг

з протоколу № 19/41 Засідання Президії Міськради.

Слухали: 4. Про дзвіницю міської соборної церкви.

Ухвалили: Приймаючи на увагу акт технічного огляду, який свідчить про те, що дзвіниця по своїй старості та дачею великої крені загрожує зруйнуванням, а тому Президія вважає за необхідне її розібрати, для чого просить Президію Окрвиконкому піднести клопотання перед Наркомвнусправ про дачу дозволу на проведення розбору.

Оригінал з належними підписами.

З оригіналом згідно: Тех. Секретар Міськради» [10, с. 8].

Дозвіл був отриманий, але залишалось його погодити з Народним комісаріатом освіти, який зреагував неочікувано для високих інстанцій:

«Про припинення руйнації пам'ятки культури в Глухові. Терміново

До Глухівського ОВК

Копія: до Київського Інспектора Охорони пам'ятників Культури.

НКО одержав відомості про те, що в Глухові приступлено до розборки Соборної дзвіниці, за розпорядженням Президії Міськради, що дзвони всіх церков розбиваються на потреби індустріалізації, без обстеження їх науково-культурного значення.

Що на меті розборка Миколаївської церкви, на ринку серед міста, і що це робиться за дозволом ВУЦВКа.

Згадані будови та дзвони залічено НКО до реєстру пам'ятників культури, яких без дозволу та погодження, з НКО не можна ані руйнувати, ані змінити їх зовнішнього виду, за постановою ВУЦВКа і РНК УСРР з 16/VI 26 р. «Про пам'ятки культури й природи».

Пам'ятники ці збудовані у XVII ст., зв'язані з великими діями та обставинами, мають науково-мистецьку вартість.

Що до повідомлення, ніби то ВУЦВК УСРР дав дозвіл на розборку пам'ятників без погодження з НКО, то НКО вважає це за можливе непорозуміння, бо наведена постанова «Про пам'ятки культури та природи», явно суперечить такому вирішенню.

Про наслідки цього просимо сповістити, також про дійсний стан справи що до руйнації пам'ятників.

Зам. Наркома Освіти /Полоцький/

Заст. Зав. УпрНауки /Коник/» [10, с. 11].

Для з'ясування достовірності обставин даються наступні вказівки.

«УСРР Народний Комісаріат Освіти УкрНаука

Київська Краєва Інспектура по охороні пам'яток культури 8.VI 1929 р.

№ 211/1416

До Глухівського ОВК

Київська Краєва Інспектура Охорони Пам'яток Культури, за розпорядженням НарКомОсвіти, просить Вас надіслати на її висновок акти про огляд дзвіниці собору у Глухові та її фотознімки (загальний вигляд та окремі деталі).

Разом з цим Інспектура просить ОВК надіслати відомості про дзвони, що їх розбито, як в Глухові та в інших місцях округи, а саме кількість розбитих дзвонів, їх вага та написи про майстрів, місце та рік лиття (в разі коли подібні написи були на дзвонах).

Київ. Кр. Інспектор Охорони Пам. Культури /підпис/ Секретар /підпис/» [10, с. 12].

У підсумку до окрвиконкомів була спущена наступна директива:

«УСРР Народний Комісаріат Освіти 24/IX 1929 р.

До всіх Окрвиконкомів

На підставі обіжника ВУЦВК УСРР № 173 з 19/VII 29 р. про збереження старих історичних пам'ятників культури (в тому числі і молитовень) також з приводу випадків і можливостей надалі руйнації, псування пам'ятників без відому НКО УСРР, на якого покладено охорону таких пам'ятників, НКОсвіти просить повідомити, які старі історичні пам'ятники, стильові будівлі, або частини їх проєктовано розібрати, перебудувати, чи ремонтувати в межах вашої округи.

Відомості просимо дати заздалегідь, щоб можна було провести обстеження стану пам'ятника, дати відповідні вказівки керуючим пам'яткою органам і тим уникнути шкоди державним культурним цінностям.

Заст. Наркома Освіти /Полоцький/

Заст. Зав. Упрнауки /Коник/» [10, с. 18].

Отже, секретаріат ВУЦВК на подання НКВС УСРР надав дозвіл на руйнування дзвіниці Троїцького собору, а глухівська влада, не отримавши в таких випадках погодження з Народним комісаріатом освіти, невідкладно розпочала свою ганебну справу. Що зупинило її наміри відносно дзвіниці Миколаївської церкви – наразі невідомо. Так чи інакше, але вона вціліла, хоча у 1930 р. саму церкву закрили, перетворивши на зерносховище, іконостас знищили, як і розписи в інтер'єрі. Храм відродили на клопотання релігійної громади у 1991 р. (Рис. 3).

У цієї здавалось би випадковості існує історичне підґрунтя, яке пояснює закономірність стану подій, що відбулися у Глухові наприкінці 1920-х років. Народний комісаріат освіти (НКО) УСРР був створений у 1919 р. У його відання перейшли всі навчальні заклади та культурні установи України. На початковому етапі діяльності НКО УСРР мав здійснювати гуманітарну політику за зразком РСФРР і втілювати російську модель освіти і культури. Однак, на початку 1920-х років, коли на території України було встановлено радянську владу, в складних соціально-економічних умовах НКО обрав альтернативний шлях і розробив власну модель системи освіти і культури, що відповідає реаліям життя в

УСРР. На той час російський уряд, побоюючись втратити Україну (ще зовсім свіжі були спогади про події 1917–1919 рр.), змушений був йти на поступки в гуманітарній сфері. Тому найбільш потужно політика коренізації втілювалась саме в Україні під назвою «українізація», отже охорона культурної спадщини тут вирізнялася своєю альтернативністю.

Наприкінці 1920-х років чистка апарату через реорганізацію НКО, який поступово втрачав самостійність в управлінні освітою і культурою в Україні, ще не набрала потужних обертів, тому українські більшовики могли в тій чи іншій мірі діяти на власний розсуд як в освіті, так і в охороні культурної спадщини.

ДЖЕРЕЛА

1. Макаренко Н. Памятники украинского искусства XVIII века. Отдельные оттиски из журнала «Зодчий». Санкт-Петербург : Тип. Санкт-Петербург. Градоначальства, 1908. 10 с.
2. Фомин П. Церковные древности Харьковского края: историко-археологический очерк. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2011. 237 с.
3. Ернст Ф. Українське мистецтво XVII – XVIII віків. Київ : Видавниче товариство «Криниця», 1919. 112 с.
4. Січинський В. Історія українського мистецтва: Архітектура. Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, 1956. Т. 1. 180 с.
5. Таранушенко С. Пам'ятники архітектури Слобожанщини XVII – XVIII віків. Київ : Держбудвидав УРСР, 1959. 280 с.
6. Логвин Г.Н. По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки. Київ : Мистецтво, 1968. 462 с.
7. Вечерський В.В. Архітектурна й містобудівна спадщина доби Гетьманщини: Формування, дослідження, охорона. Київ: НДІТІАМ, 2001. 350 с.
8. Крижанівський В.М. Василь Андрійович Мальченко та його спогади про Глухів та глухівчан за 1870–1930 рр. *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. № 5, С. 256–310.
9. Вечерський В.В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України: Виявлення, дослідження, фіксація. Київ : Видавничий дім А.С.С., 2005. 586 с.
10. Державний архів Сумської області, ф. р-2308, оп. 1, спр. 127.

Shyshkina Yu.A. Preservation of heritage or happy chance? (From the history of the St. Nicholas Church in Hlukhiv in the 1930s)

The article examines the documents on the intentions of destruction of the bell tower of the Nicholas Church in Hlukhiv in Soviet times, namely the correspondence of the Hlukhiv leadership with the People's Commissariat of Education. The communist regime destroyed a lot of outstanding buildings. However, despite the devastating vakhania, there are surviving monuments of architecture, which are now the architectural and cultural heritage of Ukraine. The destruction and oblivion of Hlukhiv in Soviet times was so complete that even a false impression was created, as if only the name was left from the Hetman capital. But in fact, the architectural and town-planning heritage of the Hlukhiv era of the Hetmans has been partially preserved. The article covers the issue of greatness, the significance of the St. Nicholas Church as an object of cultural heritage. St. Nicholas Church is a unique sample of a three-part temple, one of the brightest architectural works of the Ukrainian revival of the end of the XVII century. For the entire XVIII century. St. Nicholas Church was the main temple of the city. Since 1963, the temple has been a monument of architecture, now - national significance. Despite the anti-religious struggle, the Soviet government understood the need to preserve architectural monuments for the formation of cultural heritage.

Key words: church, bell tower, destruction, surveys, cultural monument, cultural values.

REFERENCES

1. Makarenko, N. (1908). *Pamyatniki ukrainskogo iskusstva XVIII veka. Otdel'nye ottiski iz zhurnala «Zodchij»* [Monuments of Ukrainian art of the XVIII century. Selected reprints from the "Zodchij" magazine]. Sankt-Peterburg: Publ. Sankt-Peterburg. Gradoначal'stva. [in Russian].
2. Fomin, P. (2011). *Cerkovnye drevnosti Khar'kovskogo kraja: istoriko-arheologicheskij ocherk* [Churches antiquities of the Kharkov Territory: historical and archaeological essay]. Khar'kov: Har'kovskij chastnyj muzej gorodskoj usad'by. [in Russian].
3. Ernst, F. (1919). *Ukrinske mystetstvo XVII – XVIII vikiu* [Ukrainian

art of the XVII - XVIII centuries]. Kyiv: Vyd-che tovarystvo «Krynytsia». [in Ukrainian].

4. Sichynskyi, V. (1956). *Istoriia ukrainskoho mystetstva: arkhitektura [History of Ukrainian art: architecture]*. Vol. 1. Niu-York: Naukove tovarystvo im. Shevchenka v Amerytsi. [in Ukrainian].

5. Taranushenko, S. (1959). *Pamiatnyki arkhitektury Slobozhanshchyny XVII - XVIII vikiv [Monuments of the architecture of Slobozhanshchyna XVII - XVIII centuries]*. Kyiv: Derzhbudvydav URSR. [in Ukrainian].

6. Lohvyn, H.N. (1968). *Po Ukraini: Starodavni mystetski pamiatky [In Ukraine: ancient artistic monuments]*. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

7. Vecherskyi, V.V. (2001). *Arkhitekturna i mistobudivna spadshchyna doby Hetmanshchyny: formuvannia, doslidzhennia, okhorona [Architectural and urban-planning heritage of the era of Hetmans: formation, research, security]*. Kyiv: NDIITIAM. [in Ukrainian].

8. Kryzhanivky, V.M. (2017). Vasyl Andriiovych Malchenko ta yoho spohady pro Hlukhiv ta hlukhivchan za 1870 - 1930 rr. [Vasyl Andreevich Malchenko and his memories of Hlukhiv and Hlukhiv citizens for 1870 - 1930]. *Istorychni studii suspilnoho prohresu*, 5, pp. 256-310. Retrieved from <http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/022krmal05.pdf> [in Ukrainian].

9. Vecherskyi, V.V. (2005). *Pamiatky arkhitektury i mistobuduvannia Livoberezhnoi Ukrainy: vyjavlennia, doslidzhennia, fiksatsiia [Monuments of architecture and urban planning of the Left-Bank Ukraine: identification, research, fixation]*. Kyiv: Vydavnychy dim A.S.S. [in Ukrainian].

10. Derzhavnyy arkhiv Sumskoi oblasti, f. r-2308, op. 1, spr. 127, ark. 3 - 18.

*Стаття надійшла до редакції 12.04.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.*

УДК 94:351.741(477.51)«1941»

А.П. Гриценко

ФОРМУВАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ПАРТИЗАНСЬКОГО ЗАГОНУ: ПРАВДА І ДОМИСЛИ

Стаття присвячена проблематиці створення Глухівського партизанського загону напередодні та під час процесу окупації півночі Сумської області восени 1941 року в ході німецько-радянської війни. Автор звернув увагу на труднощі, які довелося долати керівництву загону. Зокрема, проаналізовано первісний склад членів Глухівського партизанського загону – переважно партійних високопосадовців, відповідальних працівників органів влади, НКВД та міліції. Звернено увагу, що саме партизани цієї категорії найбільше дезертували у перші тижні діяльності загону. У статті представлено перелік з 23-х партизанів, що брали участь у підпільній діяльності протягом 1941–1943 років.

Ключові слова: підпільна боротьба, партизани, дезертири, окупація, евакуація, боротьба в тилу, партизанський загін.

Розгортання радянського Руху Опору в роки німецько-радянської війни значно вплинуло на хід самих воєнних дій та, особливо, на погіршення становища місцевого населення у період нацистської окупації протягом 1941–1943 років. На півночі Сумщини організував свою діяльність цілий ряд партизанських загонів. Важливу роль серед них відіграв і Глухівський партизанський загін. У статті зосереджено увагу на особливості формуван-

ня загону та масове дезертирство у перші тижні діяльності відповідальних радянських та партійних робітників, що мали скласти основу загону.

Питання вивчення історії партизанського руху та розгортання Руху Опору на українських землях у період німецько-радянської війни активно вивчалось наступними дослідниками: І. Мінцем, Р. Сидельським (радянські історики, що опублікували праці під час війни), С. Ковпаком, П. Пономаренком, Т. Строкачем, Т. Гладковою, Л. Кизею (учасники Руху Опору), В. Андріановим, Ю. Кондуфора, М. Супруненьком, В. Клоковим, Л. Бичковим, В. Кучером, М. Ковалем, І. Курасем та ін. (радянські історики 1950–1980-х рр.), А. Чайковським, І. Герасимовим, А. Кентієм, В. Лозицьким, М. Слободянюком та ін. (сучасні українські історики), а також А. Голубом, В. Капоріним, О. Ревою (дослідники історії партизанського руху на Глухівщині).

Утім, не дивлячись на достатньо глибокі та ґрунтовні роботи, розвитку партизанського Руху Опору в період німецько-радянської війни, питанню його розгортання на Глухівщині в них приділено недостатньо уваги. Більш того, аспект масового дезертирства відповідальних радянських та партійних робітників у перші тижні діяльності Глухівського партизанського загону потребують скрупульозного вивчення. Вирішенню цієї наукової проблеми і присвячена дана стаття.

18 липня 1941 р. ЦК ВКП(б) ухвалив рішення «Про організацію боротьби в тилу німецьких військ», націлюючи місцеве населення захоплених районів створювати нестерпні умови для окупантів, дезорганізувати зв'язок та транспорт, підривати мости та склади, знищувати фашистів [7, с. 8].

В умовах майбутньої окупації, Глухівський райком КП(б)У почав готувати районну партійну організацію до бойових дій. Передбачалося, що у ворожому тилу залишиться Глухівський підпільний райком КП(б)У на чолі з секретарями райкому Григорієм Ковальовим і Петром Вислим, членами бюро Семеном Мартиновим, Петром Кульбакою (командир загону), Олександром Білявським (комісар), завідуючим відділом агітації й пропаганди райкому партії Олександром Румянцевим, завідуючим оргінструкторським відділом (кадрів) райкому партії Петром Шульгою та відповідальними працівниками Іваном Лисицею, П. Шульгою та Кручком. До його складу входили активісти радянського апарату Григорій Слосєв (голова райвиконкому), Павло Світненко, Йосип Давидов, І. Міхєєв, голова Тсоавіахіму Ілля Єресь, І. Романцов та ін. У своїй роботі підпільний райком мав спиратися на мережу підпільних партійних організацій у селах району і Глухівський партизанський загін [1, с. 68; 8; 11].

«Вперше ми прийшли на свою партизанську базу на початку серпня 1941 р, – згадував через двадцять років після цих подій партизан Й. Давидов. – Перед цим у райкомі партії відбулась нарада. Ми дістали деяку легку зброю, переважно пістолети та гранати, і під виглядом евакуйованих, змішавшись з натовпом людей, що йшли і